

N.B.Abdulazizova,
TDSHU, TIF va turizm kafedrası stajyor-o‘qituvchisi

XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB QILISHNING JAHON TAJRIBASI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Annotatsiya: Ushbu maqolaning maqsadi to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning jahon tajribasini o‘rganish, jahon mamlakatlari investitsion siyosatning asosiy yo‘nalishlarini o‘rganish va global miqyosda yuz berayotgan investitsion tendensiyalar holatiga baho berishdan iborat. Shuningdek, mamlakatlarning investitsion jozibadorligini oshirish shart-sharoitlari va omillarini aniqlangan.

Tayanch so‘zlar: to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TTXI), investor, investitsion jozibadorlik, investitsion muhit, erkin iqtisodiy hududlar, biznes muhiti, qo‘shilish va sotib olish bitimlari

Аннотация: Целью данной статьи является изучение мирового опыта привлечения прямых иностранных инвестиций, изучение основных направлений инвестиционной политики в мире и оценка состояния инвестиционных тенденций в глобальном масштабе. Также определены условия и факторы повышения инвестиционной привлекательности страны.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции (ПИИ), инвестор, инвестиционная привлекательность, инвестиционный климат, свободные экономические зоны, деловая среда, сделки слияние и поглощение

Abstract: The purpose of this article is to study the world experience in attracting foreign direct investment, study the main directions of investment policy in the world and assess the state of investment trends on a global scale. The conditions and factors for increasing the investment attractiveness of the country are also determined.

Keywords: foreign direct investment (FDI), investor, investment attractiveness, investment climate, free economic zones, business environment, Mergers & Acquisitions (M&A)

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi xorijiy investitsiyalarga bog‘liqdir. Davlatning investitsiyalarni jalb qilish bo‘yicha yuritayotgan oqilona siyosati esa, milliy iqtisodiyotning muvaffaqiyatli rivojlanishi shartlaridan biridir. Ma’lumki mamlakat qancha ko‘p investitsiyalarni jalb qilsa, ishlab chiqarish va iste’mol hajmi ham bog‘liq ravishda oshadi. Shuning uchun ham ko‘plab mamlakatlarning tashqi iqtisodiy siyosatida investitsion siyosatning roli ortib bormoqda. Kapital harakati moliyaviy operatsiyalarni nazarda tutib, moliyaviy resurslarni iqtisodiyotning real sektoriga oqilona joylashtirilishini talab qiladi. Bunda davlat yuritayotgan siyosat va yaratilgan shart-sharoitlar muhim o‘ringa ega. To‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (FDI) ni jalb qilishda davlat iqtisodiyotning samarali rivojlanishi uchun iqtisodiy, tashkiliy, huquqiy va axborot ta’minoti

masalarini yechishi lozim. Ushbu masalalarning yechilishi mamlakatning investitsion jozibadorligini oshishiga va investitsion muhitning yaxshilanishiga olib keladi.

Global miqyosda xalqaro kapital harakatida soʻnggi besh-yilda kuzatilayotgan tendensiyalarni tahlil qilsak, unda 2018-yilda jahon FDI hajmi 13%ga qisqarib 1,3 trln.dollarga yetganini koʻrish mumkin. Rivojlangan mamlakatlarga xorijiy investitsiyalar oqimi 2004-yildan buyon 27% ga qisqarib, soʻnggi 15-yil ichidagi eng past koʻrsatkichga yetdi. Yevropada esa, ikki barobar qisqarib, 200 mlrd dollarga teng boʻldi. Bunga asosiy sabab Yevropa Ittifoqidan Buyuk Britaniyaning chiqib ketishi boʻlib, “Brexit” mintaqada siyosiy bosimni oshirdi va investorlarning ishonchsizligiga olib keldi. Yevropa mamlakatlaridan Buyuk Britaniya, Germaniya va Fransiya xorijiy investitsiyalar oqimi keskin qisqardi va mintaqadagi eng past oʻsish koʻrsatkichlariga ega boʻldi. Rivojlanayotgan mamlakatlarga xorijiy investitsiyalar oqimi esa barqaror boʻlib, 2% ga oʻsdi va 706 mlrd.dollarga yetdi. Oʻtish iqtisodiyoti mamlakatlariga investitsiyalar oqimi 2018-yilda 28% ga qisqarish tendensiyasiga ega boʻldi va 34 mlrd.dollarni tashkil etdi. Bunga Rossiyaga xorijiy investitsiyalar oqimining 49%gacha qisqarishi asosiy sabab sifatida koʻrsatilmoqda. Toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni jalb qiluvchi mamlakatlar AQSH, Xitoy, Gonkong va Singapur hissasiga toʻgʻri keladi¹.

Eng yaxshi investor mamlakatlar reytingidan AQSH, Germaniya, Yaponiya, Xitoy, Buyuk Britaniya kabi mamlakatlar oʻrin egalladi.

1-rasm. Toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalarning Top 10ta donor mamlakatlari 2020-2021-yillar

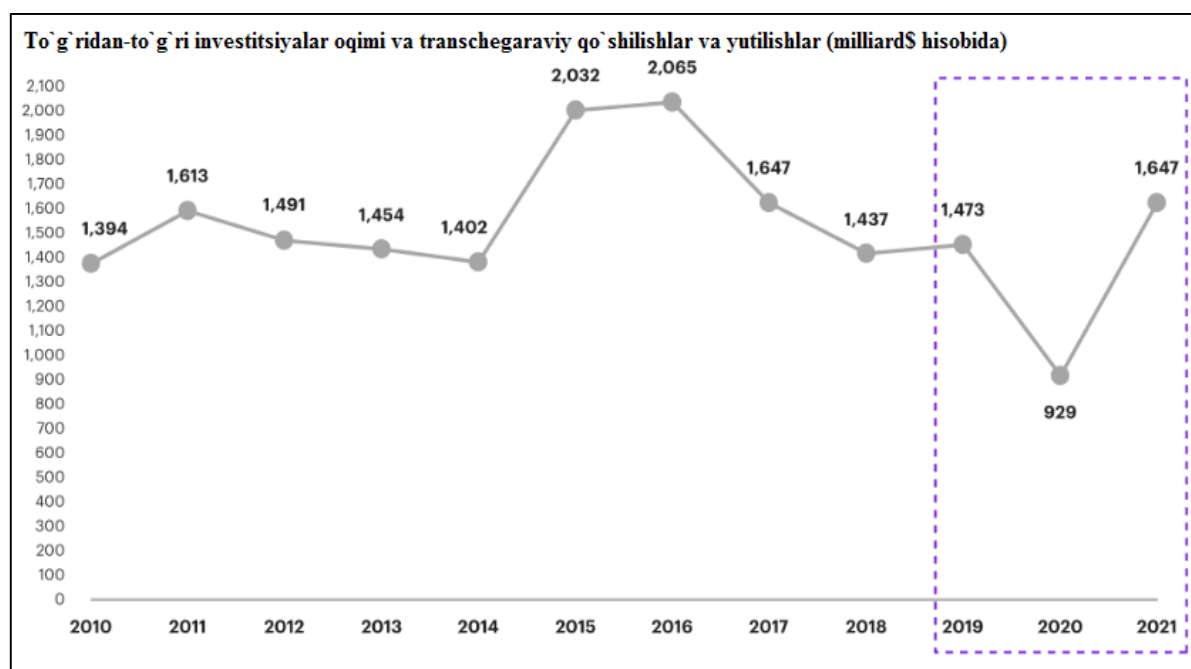
Manba: OECD International Direct Investment Statistics database.

2019-yilda jahon miqyosida Covid-19 pandemiyasining boshlanishi barcha mamlakatlarda xorijiy investitsiyalar miqdorining keskin tushishiga sabab boʻldi. 2020-yilda toʻgʻridan toʻgʻri investitsiyalar hajmi 35%ga qisqarib, 1 trillion dollarga

¹ FDI-in-Figures-April-2022.

ham yetmadi. Shunga qaramay, 2021-yilda global toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalar oqimi 64 foizga koʻpayib, jami 1,58 trillion dollarni tashkil etdi². Biroq, jahon iqtisodiyoti pandemiya inqirozidan hali tiklanmay turib, xalqaro biznes va transchegaraviy sarmoya uchun global muhit 2022-yilda Ukrainada sodir boʻlgan urush boshlanishi bilan keskin oʻzgardi. Ushbu urush natijasida narxlar oshishi va inflatsiyaning oʻsishi oziq-ovqat, yoqilgʻi va moliyaviy inqirozni kuchaytirdi. Bunday sharoitda investorlarning ishonchsizligi va risklarni qabul qilmasligi oshishi tabiiy va bu oʻz navbatida 2022-yilda global investitsiyalar oqimiga bosim oʻtkazishi bashorat qilingan boʻlsada, statistik maʼlumotlar koʻrsatishicha, Covid-19 dan keyingi investitsion muhitning tiklanishi kutilgandan ham tezkor, lekin u dunyo mamalatlari boʻyicha notekisligi bilan xarakterlanadi. Quydagi 2-rasm da UNCTADning investitsion tendensiyalar monitoringidan TTXI oqimi 2021-yilda pandemiyadan avvalgi \$1,5 trln holatidan ham yuqoriga, yaʼni \$1,65 trln.ga koʻtarilib tezkor tiklanish dinamikasini koʻrsatganini koʻrishimiz mumkin.

2-rasm. Global toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalar oqimining tiklanish dinamikasi, 2010-2021-yillar

Manba: UN Conference on Trade and Development (UNCTAD stat) 2022 Kearney FDI Confidence Index

Yangi korxonalarga TTXI hajmi qoʻshilish va sotib olish bitimlari (M&A) dan koʻra sekinroq oʻsishi kutilmoqda. GlobalData bitimlari maʼlumotlar bazasiga koʻra, 2021-yil uchun M&A bitimlari hajmi (dekabr boshigacha) 2020-yildagi umumiy hajmdan deyarli 13% ga oshgan³. 2022-yilda M&A operatsiyalari hajmi yangi loyihalarga toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalar hajmidan qariyb ikki baravar tez oʻsishi kutilmoqda. Shuni taʼkidlab oʻtish joizki, rivojlangan mamlakatlarda M&A

² UNCTAD World Investment Report 2022. International tax reforms and sustainable investment. <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2022>

³ <https://www.investmentmonitor.ai/insights/fdi-forecasts-and-trends-to-watch-in-2022>

bitimlari hajmi pandemiyadan oldingi holatdan 50% ga, rivojlanayotgan mamlakatlarda 25%ga ortdi. 2022-yilning yana bir muhim tendensiyalaridan biri bu, ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv sohalari koʻplab transmilliy kompaniyalarning eng dolzarb yoʻnalishlaridan biri ekanligidir. Aynan shu yoʻnalishda ish olib boruvchi korxonalar TTXIning jalb qilishga ustunlikka ega boʻladilar.

BMTning savdo va rivojlanish konferensiyasi maʼlumotlariga koʻra, quyi daromadli mamlakatlarda investitsion oqimining tiklanishi juda sekin kechmoqda. Bu esa, iqtisodiyotda yangi ish oʻrinlari va qoʻshilgan qiymat yaratilishi investitsiyalarga bevosita boʻgʻlangan ushbu turdagi mamlakatlarning sogʻliqni saqlash, qishloq xoʻjaligi, oziq-ovqat va energetika sohalarida rivojlanishni ortga suradi⁴.

Soʻnggi-yillarda global miqyosda investitsion muhitning yomonlashuvi va siyosiy beqarorliklar koʻplab mamlakatlarning investitsiya muhitini yaxshilash uchun qator chora-tadbirlarni amalga oshirishiga turtki boʻldi. 2018-yilda 55 ta mamlakat xorijiy investitsiyalar siyosatini yengillashtiruvchi 112 ta yoʻnalishlardagi chora-tadbirlarni amalga oshirdilar. Shu-yili mamlakatlar tomonidan 40 ta xalqaro investitsion bitimlar imzolandi.

Covid-19 pandemiyasidan keyingi holat biotexnologiya (15%) va sogʻliqni saqlash (10%) shuningdek farmasevtika (7%) sohalariga investitsiyalarni faol jalb qilinishiga sabab boʻldi. Shuningdek, qayta tiklanuvchi va muqobil energiya manbalari 2021-yilda eng koʻp investitsiyalarni jalb qildi. Dasturiy taʼminot va IT xizmatlari loyihalar soni boʻyicha toʻgʻridan-toʻgʻri investitsiyalarning eng yirik sektori boʻlib qolmoqda. Global raqamlashtirishning jadallashuvi, aqilli shaharlar va yangi texnologiyalar ushbu sektorning oʻsishini taʼminlamoqda.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida erkin iqtisodiy hududlar xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning eng muhim vositasiga aylandi. Bugungi kunda erkin iqtisodiy hududlarni tashkil etish orqali mamlakatning investitsion jozibadorlikni oshirish tajribasi rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tomonidan keng qoʻllanib kelinmoqda. Erkin iqtisodiy hududlarda davlat tomonidan investorlar uchun soliq va boshqaruv imtiyozlari yaratilib, qulay infratuzilma tashkil etiladi. Bugungi kunda 147 ta mamlakatda 5400 ga yaqin erkin iqtisodiy hududlar mavjud. Ularning soni besh-yil avval 4000 ta edi. Hozirda yana 500 ta yangi erkin iqtisodiy hududlarni tashkil etish rejalashtirilgan. Xorijiy investitsiyalarni qoʻlga kiritish borasidagi raqobatning ortishi erkin iqtisodiy hududlar sonining barqaror oʻsishiga olib keldi va bu sanoat siyosati darajasiga koʻtarildi. Jahon tajribasida Erkin iqtisodiy hududlarning turli shakllari mavjud. Rivojlangan mamlakatlarda savdo logistikasini osonlashtirishga qaratilgan oddiy EIHLar koʻp uchrasa, rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion salohiyatni koʻtarishga qaratilgan, integral, koʻptarmoqli sanoat hududlariga ixtisoslashuv keng kuzatiladi. EIHLning ixtisoslashuv turi va darajasi mamlakatning sanoatlashuv darajasi bilan bogʻliq hisoblanadi (1-jadval).

⁴ <https://www.investmentmonitor.ai/insights/three-trends-2022-foreign-investment>

1-jadval

Rivojlanish darajasiga koʻra EIHlarning turlari shkalasi

	Hudud bilan bogʻliq siyosiy maqsadlar	Keng tarqalgan EIH turlari
Yuqori daromadli mamlakatlar	- Murakkab xalqaro taʼminot zanjiri uchun samarali platformani yaratish - iqtisodiyotda buzilishlarning oldini olishga eʼtiborni qaratish	- Faqat logistik tugunlar sifatida faoliyat yurituvchi EIH (erkin boʻlmagan sanoat zonalar) - alohida normativ - huquqiy bazasiz ishlaydigan ilmiy parklar yordamida innovatsiya va yangi sanoat inqilobiga bogʻliq boʻlgan maqsadlarga erishish
Oʻrtadan yuqori daromadli mamlakatlar	- xizmatlar iqtisodiyotiga oʻtishni ragʻbatlantirish - yangi yuqori texnologik tarmoqlarni jalb qilish - innovatsion salohiyatni modernizatsiyalashga urgʻu	- Texnologik zonalar (M.: ITTKI, yuqori texnologiyalar, biotexnologiya) - ishlab chiqarish zanjiri yoki tarmoqlariga ixtisoslashgan yuqori qoʻshilgan qiymat yaratgan maxsus zonalar - xizmatlar zonasi (M.: moliyaviy xizmatlar)
Oʻrta daromadli mamlakatlar	- sanoatni modernizatsiyalashni ragʻbatlantirish - texnologiyalarni va ularning ijobiy samarasini tarqatishga urgʻu - global qiymatlar zanjiriga integratsiyalashuvni qoʻllab-quvvatlash	- global qiymatlar zanjiri yuqori boʻlgan tarmoqlarga ixtisoslashgan maxsus hududlar (M.: avtomobilsozlik, elektronika) - xizmatlar zonasi (M.: autorsing, biznes jarayonlar, telefon orqali Qoʻllab-quvvatlash markazlari)
Quyi daromadli mamlakatlar	- sanoat rivojlanishi va diversifikatsiyasini ragʻbatlantirish - investitsion muhit yetishmovchiliklarini bartaraf etish - chegaralangan hududda iqtisodiy islohotlarni yoki tajribaviy islohotlarni amalga oshirish - eksport imtiyozlari va bandlikni taʼminlashga urgʻu	- turli faoliyat turlariga ixtisoslashgan hududlar - qayta ishlash sanoati kompaniyalarini jalb qilishga yoʻnaltirilgan va resurslarni oʻzlashtirishga asoslangan hududlar

Manba: UNCTAD World Investment Report Overview 2019.

Shuningdek, erkin qitiodiy hududlarning turli koʻrinishlari paydo boʻlmoqda. Xususan, xorijiy investorlarni jalb qilishda ilgʻor texnologiyalarning oʻtkazilishini taʼminlash maqsadida, Xitoy, Gonkong maxsus iqtisodiy hudud (EIH)ni tashkil etish va yuqori texnologiyalarni qoʻllab-quvvatlovchi inkubatorlardan samarali foydalanib kelmoqda. Yuqori texnologik sohalarning rivojlanishini qoʻllab quvvatlashda bunday zonlarda soliq imtiyozlaridan keng qoʻllaniladi. Endilikda EIHlarning yangi modeli iqtisodiyotni uzoq istiqbolli, kompleks rivojlanishini taʼminlashga qaratilmoqda. Bunda yuqori texnologik tovarlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashuv koʻzda tutilmoqda.

“Global Cities Investment Monitor 2018” monitoring tadqiqotlariga koʻra, qator investitsion kriteriyalarni shaharning investitsion jozibadorligini oshirishning muhim sharti sifatida koʻrsatadi: 1) siyosiy barqarorlik va yuridik xavfsizlik;

- 2) infrastruktura;
- 3) personal bilan ishlash koʻnikmalari;
- 4) iqtisodiy oʻsish va bozorning ochiqqligi;
- 5) turmush darajasi, oylik va soliqlar darajasi;
- 6) real koʻchmas mulkning mavjudligi va qiymati;
- 7) taʼlim sifati;
- 8) turmush sifati;
- 9) tadqiqotlar va innovatsiyalar sifati shular jumlasidandir⁵.

Keltirilgan kriteriyalardan aytish mumkinki, investorlarni jalb qilishda yuqori iqtisodiy oʻsish, isteʼmol qobiliyatini koʻtarish, malakali kadrlarning mavjudligi va litsenziyalash jarayonlarining soddaligi shaharlarda investitsion muhitning yaxshilanishiga taʼsir koʻrsatadi.

Jahon tajribasini tahlil qilsak, toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalar oqimini oshirish maqsadida Xitoy, Hindiston, Indoneziya, Braziliya va Meksika tashqi savdo va iqtisodiyotni izchil liberallashtirishdan boshladilar, shu jumladan chet elliklarga ilgari yopiq hisoblangan tarmoqlarda: avtomobilsozlik, elektronika, metallurgiya, oziq-ovqat sanoati va isteʼmol tovarlari ishlab chiqarish faoliyatini yoʻlga qoʻyishlari uchun ruhsat berildi. Shuningdek, investitsiyalarni jalb qilishda davlat aralashuvini minimallashtirishdan ham keng foydalanganlar.

Rivojlanayotgan davlatlar xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda eksport ishlab chiqarish zonalarini tashkil etdilar. Ushbu zonalarda eksport uchun ishlab chiqariladigan mahsulotlarni yaratishda kerak boʻladigan import mahsulotlariga boj qoʻyilmaydi. Singapur tajribasida buni yaqqol koʻrish mumkin.

Bundan tashqari, Xitoy va Germaniyada hududlarning investitsion salohiyatini oshirish orqali aholi turmush darajasini yaxshilash maqsadida doimiy ravishda turli hududlarda investitsion va savdo-iqtisodiy yarmarkalar tashkil etish tajribasidan keng foydalaniladi.

Investorlarni jalb qilishda mamlakatdagi biznes yuritish sharoitlari va holati muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, “Doing Business 2020” reytingida Yangi Zellandiya, Singapur, Gonkong, Daniya, Koreya, AQSH yetakchi oʻrinlarni egalladi. Oʻzbekiston 190 ta mamlakat ichida 69 oʻrinni egallab, oʻtgan-yilgidan 7 ta pogʻonaga koʻtarildi va tadbirkorlik muhitini yaxshilagan top 20 ta mamlakat qatoriga kirdi.

Xulosa qilib aytganda, global miqyosda kechayotgan proteksionizm siyosati, AQSH va Xitoy, Rossiya oʻrtasidagi savdo urushlari, dizintegratsiya jarayonlari, siyosiy beqarorliklar investitsiya oqimining oʻsish tezligini keskin qisqarishiga olib keldi. Salbiy oʻzgarishlar ayniqsa AQSHda va Yevropa mamlakatlarida kuzatildi. Osiyo mamlakatlarida esa, aksincha investitsion oʻsish yuz berdi. 2019-yilda sodir boʻlgan covid-19 pandemiyasi butun jahon iqtisodiy infratuzilmasining oʻzgarishiga, yangi oʻsish nuqtalarining ochilishiga turtki boʻldi. TXXI oqimining pandemiyadan

⁵ KPMG, —Global cities investment monitor 2018,| Greater Paris, Investmen Agency

keyingi tiklanishi kutilgandan ham tezroq boʻldi. Bunga M&A bitimlari orqali erishildi, chunki ular pandemiyaning salbiy oqibatlarini bartaraf etishning samarali vositasiga aylandi.

Shuni taʼkidlab oʻtish joziki, kapitalning xalqaro harakatini taʼminlashda erkin iqtisodiy hududlarning roli tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda erkin iqtisodiy hududlar toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish dastagiga aylandi. Bunda qulay geografik joylashuv, ochiq va shaffof investitsion siyosat, soliq imtiyozlari va investorlar huquqlarining himoya qilinganligi, korrupsiya va byurokratik toʻsiqlarning cheklanganligi kabi qator koʻrsatkichlar investitsion jozibadorlik darajasiga taʼsir koʻrsatadi.

Investitsiyalarni jalb qilish boʻyicha jahon tajribasini tahlil qilish shuni koʻrsatdiki, har bir mamlakat uchun investitsiyani jalb qilish vositalari, instrumentlari turlichadir. Kapital oqimining koʻpayishini taʼminlovchi universal yagona modeli mavjud emas. Investitsion siyosat har bir mamlakatning oʻz ichki imkoniyatlaridan va muayyan iqtisodiy sharoitlaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir. Shunga qaramay barcha islohotlar asosan uch yoʻnalishda olib boriladi. Xususan, zaruriy obyektlar va infrastukturani tayyorlash, malakali kadrlarni tayyorlash va byurokratik toʻsiqlarni yoʻq qilish investitsiyalarni jalb qilishning birlamchi shartlaridandir. Shuningdek, TTXIni jalb qilishda zamonaviy jahon tendensiyalarini ham hisobga olish lozim. Bugungi kunda “yashil” iqtisodiyot, raqamlashtirish, IT va dasturiy taʼminot, va biotexnologiya kabi yoʻnalishlar xorijiy investitsiyalar uchun eng jozibali yoʻnalishlardan sanalmoqda.

Toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalarning jahon tajribasini tahlil qilgan holda, mamlakatimizni investorlar uchun jozibadorligini oshirish uchun investitsion muhitni yaxshilash bilan birgalikda yuqorida sanab oʻtilgan istiqbolli sohalarni faol rivojlantirish va qoʻllab- quvvatlash lozim. Shuningdek, TTXIni faol investor mamlakatlari bilan ikkitomonlama hamkorlik aloqalarini yaxshilash va mamlakatdagi yangiliklardan investorlarni xabardor boʻlishini taʼminlash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

[1] Шемякина Н.В., Похилько В.И. Инновационные проблемы структурной перестройки Экономики//Мировой опыт привлечения прямых иностранных инвестиций. Вестник института экономических исследований. М.:2018, № 4(12)

[2] The Europe 2020 Index: the progress of EU countries, regions and cities to the 2020 targets. – [URL:http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm](http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm)

[3] UNCTAD World Investment Report Overview 2019. Доклад о мировых инвестициях 2019: основные тезисы и обзор. P.51

[4] FDI in figures OECD, 2019. www.oecd.org/investment/statistics.htm

[5] Doing Business 2020. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington, DC. P. 126
<https://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/pdf/db2020/Doing-Business-2020.pdf>

[6] Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан об утверждении Стратегии инвестиционной политики Республики Узбекистан до 2025 года. <https://regulation.gov.uz/uz/document/3394>

[7] UNCTAD World Investment Report 2022. International tax reforms and sustainable investment. <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2022>

[8]https://www.ecb.europa.eu/pub/economicbulletin/articles/2018/html/ecb.ebart201804_01.en.html

[9] The FDI Report 2022. Global greenfield investment trends.
<https://www.fdiinsights.com/>